

Saarinen Roosa

Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen tukeminen päiväkodissa

Kandidaatintutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Varhaiskasvatus
2021

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen tukeminen päiväkodissa (Roosa Saarinen)

Kandidaatintyö, 35 sivua

Huhtikuu 2021

Tämän kandidaatintutkielman tavoitteena on tarkastella kirjallisuuskatsauksen avulla, kuinka turvattoman kiintymyssuhteen seurauksena traumatisoitunut lapsi käyttäytyy päiväkodissa ja kuinka tätä lasta voidaan tukea päiväkodissa. Tavoitteena on lisätä sekä omaa että muiden alalla työskentelevien ammatillista osaamista aiheeseen liittyen. Varhaiskasvatuksen henkilöstö kohtaa nykypäivänä useita turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneita lapsia, joiden taustalla on usein laiminlyöntiä sekä kaltoinkohtelua.

Tulokset osoittavat, että turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituminen vaikuttaa laaja-alaisesti lapsen kehitykseen. Lapsella esiintyy usein haasteita sekä sosiaalis-emotionaalisessa kehityksessä että kognitiivisessa kehityksessä, jotka ilmenevät muun muassa oppimisvaikeuksina sekä haasteina itsesäätelystä. Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneet lapset ovat myös herkempiä traumaperäisen stressihäiriön (*PTSD*) kehittymiselle. Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitumisella on laajoja vaikutuksia lapsen myöhempään elämään, mikäli siihen ei puututa tarpeeksi varhaisessa vaiheessa.

Varhaiskasvatuksen henkilöstö on merkittävässä roolissa luomassa korjaavia kokemuksia turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneelle lapselle. Tärkeää on perusturvallisuuden rakentaminen turvallisen toimintaympäristön ja myönteisen vuorovaikutuksen avulla. Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen tukemisessa on oleellista kiinnittää huomiota myös henkilöstön ja huoltajien väliseen yhteistyöhön eli kasvatuskumppanuuteen.

Tutkimustietoa aiheesta löytyy hyvin vähän varhaiskasvatuksen kontekstista, jonka myötä koen, että tutkimus on tarpeen. Varhaiskasvatuksen henkilöstöllä tulee olla riittävät valmiudet tunnistaa trauman aiheuttamat oireet sekä löytää oikeat keinot tukea turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunutta lasta. Tutkimuksessa on käytetty ajankohtaisia tieteelliseen tietoon perustuvia sekä kotimaisia että kansainvälisiä lähteitä.

Avainsanat: kiintymyssuhde, päiväkotitoimi, trauma, varhaiskasvatus

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Tutkimuksen toteutus	6
3	Teoreettinen viitekehys	8
3.1	Kiintymyssuhde	8
3.2	Kiintymyssuhdemallit	10
3.2.1	<i>Turvallinen kiintymyssuhde</i>	10
3.2.2	<i>Turvaton-välttelevä kiintymyssuhde</i>	11
3.2.3	<i>Turvaton-ristiriitainen kiintymyssuhde</i>	12
3.2.4	<i>Organisoitumaton kiintymyssuhde</i>	12
3.3	Trauma	13
3.3.1	<i>Kompleksinen ja kehityksellinen trauma</i>	14
3.4	Varhaiskasvatus	14
4	Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunut lapsi päiväkodissa	16
4.1	Sosiaalis-emotionaaliset haasteet	17
4.2	Kognitiiviset haasteet	19
4.3	Muita yleisiä trauman aiheuttamia oireita	19
4.3.1	<i>Traumaperäinen stressihäiriö (PTSD)</i>	20
5	Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen tukeminen päiväkodissa	21
5.1	Turvallinen toimintaympäristö.....	22
5.1.1	<i>Rutiinit ja selkeät rajat</i>	22
5.1.2	<i>Pienryhmätoiminta</i>	24
5.2	Myönteinen vuorovaikutus	25
5.3	Yhteistyö huoltajien kanssa	26
5.4	Moniammatillinen yhteistyö	28
6	Yhteenveto ja pohdinta	29
	Lähteet	32

Johdanto

Tässä tutkielmassa tarkastelen turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunutta lasta ja tämän tukemista päiväkodissa. Välivaaran (2010, s. 2) mukaan varhaiskasvatuksen henkilöstö kohtaa yhä enemmän lapsia, jotka ovat traumatisoituneet varhaisissa kiintymyssuhteissaan. Useampien alle kouluikäisten lasten traumaattisten kokemusten taustalla on muun muassa vanhempien päihdekäyttöön, väkivaltaisuuteen tai mielenterveyteen liittyviä asioita (Välivaara, 2010, s. 2). Yleisimpänä lasta traumatisoitavana tekijänä voidaan pitää perheen sisällä tapahtuvaa väkivaltaa ja kaltoinkohtelua (Haravuori, Marttunen & Viheriälä, 2016). Salokangas (2020, s. 14) tuo väitöskirjassaan esille, että lapsuuden kaltoinkohtelua ja laiminlyöntiä voidaan pitää maailmanlaajuisesti yleisenä ilmiönä. On kuitenkin todettava, että lapsen emotionaalinen laiminlyönti jää usein huomioimatta tai se unohdetaan kokonaan (Salokangas, 2020, s. 90). Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneella lapsella on usein haasteita sosiaalis-emotionaalisisessa sekä kognitiivisessa kehityksessä, jotka heijastuvat lapsen oppimiseen, tunteiden ja käyttäytymisen säätelyyn sekä sosiaalisiin suhteisiin (Välivaara, 2010, s. 4).

Kiintymyssuhdeteorian avulla on mahdollista ymmärtää niitä lapsia, jotka ovat kokeneet hyväksikäyttöä, laiminlyöntiä tai pahoinpitelyä (Golding, 2014, s. 38). Varhaiskasvatuksella on keskeinen rooli tukea turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneita lapsia tarjoamalla heille korjaavia kokemuksia ja edistämällä heidän hyvinvointiaan (Välivaara, 2010, s. 7; Bartlett & Smith, 2019, s. 1). Turvattoman kiintymyssuhteen seurauksena traumatisoitunutta lasta voidaan auttaa toipumaan turvallisella toimintaympäristöllä ja ihmissuhteilla (Golding, 2014, s. 75). Kaltoinkohtelu ja laiminlyönti vaikuttavat negatiivisesti lapsen turvallisuuden ja rakastettuna olemisen tunteisiin (Salokangas, 2020, s. 6). Poijulan (2016, s. 160) mukaan aikuisen tehtävänä on saada lapsi tuntemaan itsensä pidetyksi ja ymmärretyksi. Lapsi, joka ei saa tukea, kiintymystä tai hyväksyntää, on vaarassa altistua psyykkisille häiriöille, kuten masennukselle (Pojjula, 2016, s. 160).

Oma henkilökohtainen sekä ammatillinen kiinnostus aihetta kohtaan heräsi psykologian sivuaineen myötä. Ottaessani aiheesta enemmän selvää, tajusin ettei kiintymyssuhdetta tai traumaa käsitellä varhaiskasvatuksen opinnoissa juuri lainkaan. Tämä lisäsi omaa halua tutkia aihetta vielä syvemmin. Koen aiheen tärkeäksi ja ajankohtaiseksi, koska kuten aiemmin jo toin esille, varhaiskasvatuksessa esiintyy yhä useampia traumatisoituneita lapsia. Varhaiskasvatuksen henkilöstöllä tulee olla valmiudet tunnistaa trauman aiheuttavia tekijöitä ja samalla myös tukea trauman kokenutta lasta. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten

turvattoman kiintymyssuhteen seurauksena traumatisoituneen lapsen voi tunnistaa päiväkodissa ja kuinka varhaiskasvatuksen henkilöstö voi tukea tätä lasta päiväkodissa. Lisäksi tutkimuksen tavoitteena on kehittää sekä omaa että muiden alalla olevien ammatillista osaamista aiheeseen liittyen. Kiintymyssuhdetta ja traumaa on tutkittu paljon kansainvälisellä tasolla, mutta suomalaistutkimusta löytyy hyvin vähän. Lisäksi tutkimustieto varhaiskasvatuksen tai yleisesti kasvatustieteen kontekstissa on vähäistä. Tämän myötä koen, että tutkimukseni on tarpeellinen ja se kannustaisi tutkimaan aihetta lisää varhaiskasvatuksen kontekstissa.

Tutkimuksen toteutus

Teen kandidaatintutkielman teoreettisena tutkimuksena, eli tutkimus perustuu aiempaan aiheesta tehtyyn tutkimukseen. Tutkimusmenetelmänä käytän kuvailevaa kirjallisuuskatsausta. Salmisen (2011, s. 6) mukaan kuvaileva kirjallisuuskatsaus on yksi yleisimmistä kirjallisuuskatsauksen perustyypeistä. Kuvailevaa kirjallisuuskatsausta voidaan pitää yleiskatsauksena ilman tiukkoja sääntöjä, mutta tutkittava ilmiö pystytään silti avaamaan laaja-alaisesti (Salminen, 2011, s. 6). Tarkemmin määriteltynä kirjallisuuskatsaukseni muotona on integroiva kirjallisuuskatsaus. Salmisen (2011, s. 8) mukaan sitä voidaan käyttää, kun tarkoituksena on kuvata tutkittava ilmiö mahdollisimman laaja-alaisesti. Lisäksi integroivan kirjallisuuskatsauksen avulla voidaan tuoda uutta tietoa jo aiemmin tutkitusta aiheesta (Salminen, 2011, s. 7). Integroiva kirjallisuuskatsaus on sopiva omaan tutkimukseeni, koska tarkoitukseni on saada lisätietoa aiheesta mahdollisimman monipuolisesti ja tuoda samalla uusia näkökulmia aiheeseen liittyen.

Kiviniemi (2018) korostaa laadullisessa tutkimuksessa tutkimusasetelmiin liittyvän rajaamisen välttämättömyyttä. Heidän mukaansa rajaamisessa on myös kyse löytää mielekäs ja selkeästi rajattu ongelmanasettelu (Kiviniemi, 2018). Tutkimuksen suunnittelun alkuvaiheessa pohdin yleisesti kiintymyssuhdetta sekä lapsen traumatisoitumista. Lopulta päätin yhdistää nämä molemmat aihealueet, jolloin tutkimuskysymyksiksi muotoutuivat seuraavat:

1. Miten turvattoman kiintymyssuhteen seurauksena traumatisoituneen lapsen voi tunnistaa päiväkodissa?
2. Miten turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunutta lasta voidaan tukea päiväkodissa?

Kandidaatintutkielman tarkoituksena on antaa kattava kuvaus turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneista lapsista päiväkodissa. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen käyttäytyminen ilmenee päiväkodissa ja kuinka tätä lasta voidaan tukea päiväkodissa.

Tutkielman lähteinä olen käyttänyt sekä kotimaisia että kansainvälisiä artikkeleita. Lisäksi olen hyödyntänyt aiheeseen liittyvää kirjallisuutta. Lähteitä olen etsinyt pääosin Oula-Finnasta, Scopuksesta sekä Ebsco-tietokannoista. Olen käyttänyt hakusanoina muun muassa seuraavia:

kiintymyssuhdeteoria, turvaton kiintymyssuhde, varhaiskasvatus, trauma, attachment sekä *early childhood education*. Tuomi ja Sarajärvi (2018) toteavat, että kirjallisuuden tulisi olla alle kymmenen vuotta vanhaa, joten olen pyrkinyt käyttämään ajankohtaista kirjallisuutta aiheeseeni liittyen. Poikkeuksena voidaan kuitenkin pitää merkittäviä alkuperäisteoksia, kuten alan klassikoita (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Tutkimusta tehdessä lähteisiin täytyy suhtautua kriittisesti ja valikoiden (Eskola & Suoranta, 1998). Etsiessäni lähteitä, olen joutunut pohtimaan niiden luotettavuutta sekä soveltuvuutta tutkimukseeni. Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt käyttämään lähteitä, jotka perustuvat tieteelliseen tietoon sekä joiden kirjoittajina ovat olleet alan ammattilaiset. Lisäksi olen pyrkinyt käyttämään teosten uusimpia painoksia. Lähteitä etsiessäni olen myös huomionut, että käyttämäni artikkelit ovat vertaisarvioituja. Mikäli olen ollut epävarma jostakin lähteestä tai sen alkuperästä, olen jättänyt sen pois. Kaikkea tutkimuksen aikana näkemäänsä aineistoa ei tarvitse sisällyttää varsinaiseen tutkimukseen (Kiviniemi, 2018).

Tutkimuksessa tulen noudattamaan tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) hyvää tieteellistä käytäntöä koskevia ohjeita. TENK:in (2012, s. 6) mukaan tieteellisen tutkimuksen täytyy noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä, jotta sitä voidaan pitää hyväksyttävänä ja luotettavana. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu tiedeyhteisön tunnustamien toimintatapojen noudattaminen. Tähän kuuluu rehellisyys sekä yleinen huolellisuus ja tarkkuus niin tutkimustyössä kuin tulosten esittämisessä ja arvioinnissa. Hyvä tieteellinen käytäntö tarkoittaa myös muiden tutkijoiden kunnioittamista ja viittaamista heidän julkaisuihinsa asianmukaisesti (TENK, 2012, s. 6).

Teoreettinen viitekehys

Teoreettisessa viitekehyksessä avaan tutkimuksen kannalta keskeisimmät käsitteet. Tutkimuksen keskeisimmät käsitteet ovat *kiintymyssuhde*, *trauma* ja *varhaiskasvatus*. Kiintymyssuhteen osalta esittelen myös kiintymyssuhdemallit, joita ovat *turvallinen*, *turvatonvälttelevä*, *turvaton-ristiriitainen* sekä *organisoitumaton kiintymyssuhde*. Tässä tutkimuksessa viitataan turvattomalla kiintymyssuhteella molempien turvattomien kiintymyssuhteiden lisäksi myös organisoitumattomaan kiintymyssuhteeseen. Trauman osalta kuvaan aluksi lyhyesti trauman yleisen määritelmän. Tutkimus kuitenkin keskittyy kiintymyssuhteen aiheuttamaan traumaan, joten tulen määrittelemään *kompleksisen* ja *kehityksellisen* trauman, jotka ovat usein seurausta turvattomasta kiintymyssuhteesta. Koska tutkimuksen kontekstina on varhaiskasvatus, sen määrittelemisen on myös oleellista. Näiden käsitteiden hallitseminen on keskeistä tutkimuksen ymmärtämisen kannalta.

3.1 Kiintymyssuhde

Sinkkosen ja Kallandin (2016) mukaan vanhemman ja lapsen välistä varhaista vuorovaikutusta on tarkasteltu kiintymyssuhdeteorian avulla. Kiintymyssuhdeteorian on luonut brittiläinen psykiatri John Bowlby ja sitä voidaan pitää yhtenä 1900-luvun tärkeimmistä psyykkisen kehityksen teorioista (Sinkkonen & Kalland, 2016). Hautamäki (2011) esittää, että ihmislapsella on synnynnäinen tarve kiinnittyä hoivaajaansa, joka mahdollistaa myös lapsen eloonjäämisen. Hengissä säilyminen edellyttää avuttomana syntyvän lapsen pitkäaikaista kiintymistä hoivaajaansa sekä tämän jatkuvaa huolenpitoa (Hautamäki, 2011). Samankaltaista käyttäytymistä on todettu myös eläinten keskuudessa, mutta erona muihin eläinlajeihin, ihmislapsi syntyy kehittymättömänä (Hautamäki, 2011, s. 30; Sinkkonen, 2018, s. 38). Kiintymyssuhdetta myöhemmin kehittäneet muun muassa Mary Ainsworth ja Patricia Crittenden (Sinkkonen & Kalland, 2016).

Lapsella on biologinen taipumus muodostaa kiintymyssuhteita, joista hän saa turvaa sekä lohtua (Golding, 2014, s. 38). Kiintymyksellä tarkoitetaan tunnesidettä, joka muodostuu lapsen ja hänen turvallisenä pitämänsä henkilön välille (Rusanen, 2011, s. 27). Lapsi kiintyy niihin henkilöihin, jotka hoivaavat häntä ja säilyttävät psyykkisen sekä fyysisen yhteyden (Rusanen, 2011, s. 27; Silven & Kouvo, 2010, s. 70). Lapsen ensisijaiseksi kiintymiskohteeksi kutsutaan henkilöä, johon lapsi kiintyy ensimmäisenä ja solmii emotionaalisen siteen (Rusanen, 2011, s. 30; Silven & Kouvo, 2010, s. 70–71). Usein tämä henkilö on biologinen äiti, mutta se voi

kuitenkin olla kuka tahansa henkilö, joka huolehtii lapsen hyvinvoinnista, kuten lapsen isä tai adoptiovanhempi (Sílven & Kouvo, 2010). Kun lapsi kokee jostakin syystä uhkaa ja pelkoa sekä on erityisen haavoittuvainen, hän hakee turvaa ensisijaiselta kiintymiskohteeltaan (Golding, 2014, s. 39; Rusanen, 2011, s. 27). Toissijaisella kiintymyssuhteella tarkoitetaan henkilöä, joka huolehtii lapsesta äidin rinnalla, esimerkiksi sukulainen tai päiväkodin henkilöstö (Rusanen, 2011, s. 30). Lapsi pystyy muodostamaan kiintymyssuhteita useisiin henkilöihin ja ensimmäisinä ikävuosina lapsella on noin 3–5 rinnakkaista kiintymyssuhdetta (Sílven & Kouvo, 2010).

Lapsi osoittaa läheisyyden tarvettaan kiintymyskäyttäytymisellä, mikäli hän kokee kadottavansa yhteyden hoivaajaansa (Sílven & Kouvo, 2010). Kiintymyskäyttäytymisen avulla lapsi pyrkii pitämään hoivaajan lähellä tilanteissa, jotka lapsi kokee pelottaviksi tai uhkaaviksi (Rusanen, 2011, s. 27). Golding (2014, s. 38) esittää, että tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi uhka separaatiosta, fyysinen torjunta tai vieraat tilanteet ja ihmiset. Lisäksi kiintymyskäyttäytymisen voi laukaista muun muassa lapsen väsymys, huonovointisuus sekä jos lapsella on nälkä (Golding, 2014, s. 40). Näissä tilanteissa lapsi osoittaa läheisyyden tarvettaan esimerkiksi itkemällä, hymyilemällä tai pyrkimällä syliin (Hautamäki, 2011; Sílven & Kouvo, 2010). Jos kyseessä on pienempi lapsi, kiintymyskäyttäytyminen on sitä voimakkaampaa (Rusanen, 2011, s. 27–28).

Golding (2014, s. 39) tuo esille, että kiintymyskäyttäytyminen on yhteydessä tutkivan käyttäytymisen systeemin kanssa. Kiintymyssysteemissä keskeistä on turvallisuus sekä kiintymyksen kohteen saatavilla olo, kun taas tutkiva systeemi keskittyy kannustamaan lasta tutkimaan ja oppimaan ympäröivästä maailmasta (Golding, 2014, s. 39). Sinkkonen ja Kalland (2016) tuovat esille, että kiintymyskäyttäytymisen aktivoitua, ympäröivän maailman tutkiminen vähenee. Mitä vieraammasta ja arvaamattomasta ympäristöstä on kyse, sitä enemmän lapsi joutuu käyttämään voimavarojaan turvallisuuden varmistamiseen (Sinkkonen & Kalland, 2016).

Lapsen ja hoivaajan väliset varhaiset vuorovaikutustilanteet ohjaavat myös lapsen myöhempiä ihmissuhteita (Golding, 2014, s. 72). Näistä vuorovaikutustilanteista jää lapsen mieleen muistijälkiä, joista syntyy sisäisiä työmalleja (Golding, 2014, s. 72; Sinkkonen & Kalland, 2016, s. 75). Tämä käsite on yksi keskeisimmistä kulmakivistä Bowlbyn ajatuksissa (Sílven & Kouvo, 2010). Sisäisillä työmalleilla tarkoitetaan oletuksia, joiden avulla lapsi pystyy määrittämään hänen kiintymyksen kohteensa ja tämän saatavilla olon (Rusanen, 2011, s. 35).

Golding (2014, s. 73) tuo esille, että lapsi hyödyntää työmalleja kehittääkseen tavan olla suhteessa toisten kanssa, jota ohjaavat lapsen oletukset toisista sekä itsestä. Sisäisiä työmalleja voidaan pitää suhteellisen pysyvinä, mutta ne voivat myös rakentua uudelleen (Golding, 2014, s. 73).

3.2 Kiintymyssuhdemallit

On olemassa useita erilaisia menetelmiä, joita on kehitetty lasten kiintymyssuhdemallien tutkimiseen (Rusanen, 2011, s. 60). Sinkkosen (2018, s. 45) mukaan kanadalainen psykologi Mary Ainsworth tarkkaili äitien ja lasten yhteiseloä Ugandassa sekä Baltimoressa. Hän havaitsi kolme erilaista kiintymyssuhdemallia, joita ovat turvallinen, turvaton-välttelevä sekä turvaton-ristiriitainen kiintymyssuhde (Sinkkonen, 2018, s. 45). Ainsworth kehitti niin sanotun vierastilannemenetelmän (*Strange Situation Procedure, SSP*), joka mahdollistaa pienten lasten kiintymyssuhteen ja sen yksilöllisten erojen tutkimisen (Hautamäki, 2011). Tätä voidaankin pitää yhtenä tunnetuimpana ja käytetyimpänä kiintymyssuhdemallien tutkimusmenetelmänä (Rusanen, 2011, s. 60). Myöhemmin luotiin vielä neljäs kiintymyssuhdemalli, jota kutsutaan organisoitumattomaksi kiintymyssuhteeksi (Sinkkonen & Kalland, 2016).

3.2.1 Turvallinen kiintymyssuhde

Turvallinen kiintymyssuhde syntyy, kun hoivaaja reagoi lapsen tarpeisiin johdonmukaisesti (Välivaara, 2010, s. 3). Turvallisessa kiintymyssuhteessa lapsen ei tarvitse pelätä tulevansa hylätyksi, vaikka hän ilmaisee kielteisiäkin tunteita, kuten raivoa ja pettymystä (Sinkkonen & Kalland, 2016). Lapsi luottaa siihen, että hän pystyy turvautumaan hänelle tärkeään aikuiseen stressaavissa tilanteissa ja saadessaan riittävästi läheisyyttä, hän voi jatkaa maailmaan tutustumista ja uusien asioiden oppimista (Rusanen, 2011, s. 63; Sinkkonen & Kalland, 2016, s. 76). Rusasen (2011, s. 63) mukaan vuorovaikutus lapsen ja vanhemman välillä on heille molemmille iloa tuottavaa ja tunteiden ilmaisussa käytetään sekä kielellisiä että ei-kielellisiä keinoja. On myös havaittu, että turvallisesti kiintyneet lapset ovat kykeneväisiä tasapainoisempaan emotionaaliseen ilmaisuun verrattuna turvattomasti kiintyneisiin lapsiin (Rusanen, 2011, s. 63). Turvallinen kiintymyssuhde on yhteydessä suotuisaan sosiaaliseen ja tiedolliseen kehitykseen sekä valmiuksiin toimia muiden saman ikäisten lasten kanssa (Rusanen, 2011, s. 64; Sinkkonen & Kalland, 2016, s. 76).

Rusanen (2011, s. 64) toteaa, että kiinnostuksella lapsen älylliseen ohjaamiseen ja turvallisen kiintymyssuhteen syntymisellä on yhteys. Hän nostaa esille erään tutkimuksen, johon osallistui 56 turvallisesti ja 36 turvattomasti kiintynyttä lasta. Tutkimuksen tuloksissa tuli ilmi, että turvallisesti kiintyneiden lasten äidit osoittivat kiinnostusta lasten kognitiivista puolta kohtaan. Lisäksi huomattiin, että turvallisen kiintymyssuhteen syntymistä edesauttoi äitien myönteinen asenne opettamiseen ja tehtävissä neuvomiseen. Kun lapsen älyllisestä ohjaamisesta ollaan kiinnostuneita, se voi saada lapsessa aikaan tunteen, että aikuinen on mahdollisesti valmis auttamaan muissakin hänen asioissaan, mikäli lapsi ei itse siihen kykene. On todettu, että aikuisen aidolla kiinnostuksella on suuri energisoiva vaikutus, jota ei pitäisi väheksyä lapsen elämänlaadun osalta (Rusanen, 2011, s. 64–65).

3.2.2 Turvaton-välittelevä kiintymyssuhde

Turvaton-välittelevä kiintymyssuhde syntyy, kun aikuinen on toistuvasti vastaamatta lapsen viesteihin, jonka seurauksena lapsen stressi lisääntyy (Mäkelä & Salo, 2012). Lapsi ajattelee, että aikuinen lähtee pois hänen luotaan, jos hän näyttää kielteisiä tunteita, kuten raivoamista ja kiukuttelua (Sinkkonen & Kalland, 2016). Tämän seurauksena lapsi joutuu kehittämään oman itsesäätelysystemin, jonka avulla hän pystyy rauhoittamaan itseään stressaavissa tilanteissa (Rusanen, 2011, s. 65). Usein tämä tarkoittaa omien tunteiden tukahduttamista (Sinkkonen & Kalland, 2016). Rusanen (2011, s. 66) mukaan välittelevässä kiintymyssuhteessa lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus on vähäistä ja rajoittunutta. Lapsen on vaikea vastata aikuisen aloitteisiin, eikä myös itse tee aloitteita vanhempiansa kohtaan (Rusanen, 2011, s. 66).

Sinkkonen ja Kalland (2016) toteavat, että välittelevästi kiintynyt lapsi seuraa ja mukaillee aikuisen tunteita, jotta hän kykenisi vastaamaan niihin aikuisen odottamalla tavalla. Tämän seurauksena lapsi näyttää ulkopuolisen silmiin reippaalta lapselta, joka ei kuormita aikuista intensiivisillä tunnereaktioillaan, vaikka todellisuudessa lapsi kokee sisäisesti olonsa turvattomaksi (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 33; Sinkkonen & Kalland, 2016, s. 76). Kanninen ja Sigfrids (2012, s. 33) toteaakin, että nämä lapset voivat olla päiväkodissa rauhallisia, vaikka tarkemmat tutkimukset osoittavat heidän sydämen sykkeensä ja autonomisen kiihtymistilan olevan huipussaan. Näissä tilanteissa lapsen kosketus omiin tunteisiin voi kadota sekä mielen että kehon tasolla (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 33; Sinkkonen & Kalland, 2016 s. 76). Kannisen ja Sigfridsin (2012, s. 33) mukaan tämä on riski lapsen kehitykselle, mikäli lapsi ei ole oppinut vanhemmiltaan, kuinka tunnetiloja säädetään. Lapsi voi kantaa aikuiseksi saakka

uskomusta, että hänen tunteensa ei ole sallittuja eikä kukaan ole niistä kiinnostunut (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 33).

3.2.3 Turvaton-ristiriitainen kiintymyssuhde

Turvaton-ristiriitainen eli ambivalentti kiintymyssuhde syntyy silloin, kun aikuinen vastaa lapsen viesteihin epäjohdonmukaisesti ja ailahtelevasti (Sinkkonen & Kalland, 2016). Lisäksi aikuinen voi jättää lapsen viestit kuulematta tai olla tunnereaktioissaan intensiivinen (Mäkelä & Salo, 2012, s. 261; Sinkkonen & Kalland, 2016, s. 76). Aikuinen saattaa osoittaa liiallista tunkeutuvuutta lasta kohtaan mielialan ollessa positiivinen, mutta kielteisen tunteiden aikana hän osoittaa lasta kohtaan selittämätöntä kiukkua sekä torjuntaa (Mäkelä & Salo, 2012). Rusanen (2011, s. 67) mukaan, kun vanhempien antama huomio on satunnaista, lapsi oppii saamaan huomion ainoastaan konfliktien avulla, joka näyttäytyy muun muassa ylidramaattisena itkuisuutena ja huutamisena. Kun lapsi saa vanhemman huomion, hän saattaa ensin takertua tähän, mutta samassa hetkessä muuttaa käytöstään vastusteleväksi. On huomioitava, että tämänkaltaisen käytöksen taustalla on usein välinpitämätön ja laiminlyövä aikuinen (Rusanen, 2011, s. 67).

Sinkkonen ja Kalland (2016) toteaa, että vuorovaikutus lapsen ja aikuisen välillä on kuohahtelevaa ja kielteisten tunteiden ilmaisu rajoittamatonta. Tämä ei siitä huolimatta puhdistaa ilmapiiriä, vaan tunnelma pysyy negatiivisena (Sinkkonen & Kalland, 2016). Lisäksi lapsi voi suunnata aikuisia kohtaan voimakasta passiivisuutta sekä vastarintaa ja suhde aikuiseen saattaa ajan kuluessa muuttua vihamielis-riippuvaiseksi (Rusanen, 2011, s. 67; Sinkkonen & Kalland, 2016, s. 76). Koska lapsi ei pysty turvautumaan vanhempiinsa, hänen kiintymyssysteeminsä on jatkuvasti virittäytynyt eikä hän kykene rauhoittumaan leikkiin tai tutkimaan ympäristöään (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 34; Rusanen, 2011, s. 68). Tämä voi myös näytyä muun muassa oppimisvaikeuksina, puutteellisena käsityksenä itsestä sekä itsesäätelyn ongelmina (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 34).

3.2.4 Organisoitumaton kiintymyssuhde

Sinkkonen ja Kalland (2016) tuovat esille, että on olemassa vielä neljäs kiintymyssuhdemalli, jota kutsutaan organisoitumattomaksi kiintymyssuhteeksi. Tämä kiintymyssuhdemalli luotiin sen myötä, kun havaittiin, että pitkäkestoista laiminlyöntiä tai kaltoinkohtelua kokevat lapset eivät kuulu kumpaakaan aiemmin mainittuun turvattomaan kiintymyssuhdemalliin. Sinkkonen

ja Kalland (2016) myös toteavat, että organisoitumattomassa kiintymyssuhteessa aikuinen käyttäytyy hyvin ristiriitaisesti. Esimerkiksi aikuinen voi puhua lämpimään sävyyn, mutta eleet ovat kuitenkin aggressiivisia, hän voi pyrkiä leikkiin lapsen kanssa, mutta hänen käytöksensä on tunkeilevaa. Aikuisen käytös on epäsensitiivistä, eikä hän välttämättä tiedosta omia tunnetilojaan (Sinkkonen & Kalland, 2016).

Rusasen (2011, s. 68) mukaan organisoitumaton kiintymyssuhde syntyy silloin, kun lapsi kokee aikuisen sekä pelottavaksi että pelokkaaksi samaan aikaan. Koska aikuinen toimii itse pelon lähteenä, hän ei pysty lievittämään lapsen pelkoa (Rusanen, 2011, s. 68). Lapsi voi olla aikuisen seurassa hyvin ahdistunut ja stressaantunut (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 34). Sinkkonen ja Kalland (2016) tuovat esille, että osa organisoitumattomasti kiintyneistä lapsista saattaa jähmettyä paikoilleen, kun taas osa lapsista ilmaisee voimakasta ahdistusta irvistelemällä tai lyömällä päätä lattiaan. Onkin havaittu, että nämä lapset koittavat ilmaista useita toisistaan poikkeavia tunteita samanaikaisesti (Sinkkonen & Kalland, 2016). Rusanen (2011, s. 68) myös toteaa, että lapsen pelätessä hoivaavia aikuisia, hänen kognitiivinen sekä emotionaalinen kapasiteetti voi häiriintyä. Organisoitumaton kiintymyssuhde on yhteydessä käyttäytymisen ongelmiin sekä aggressiivisuuteen (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 34; Rusanen, 2011, s. 68).

3.3 Trauma

Lönnqvist, Henriksson, Marttunen, Partonen ja Aalberg (2017) esittävät, että jokainen ihminen kokee jossain vaiheessa elämäänsä äkillisiä psyykkisesti kuormittavia elämäntapahtumia, jotka voidaan luokitella psyykkiseksi traumaksi. Tapahtumat ovat ennakoimattomia ja niihin liitetään usein vakava uhka elämälle tai fyysisen koskemattomuuden vaarantumiselle (Lönnqvist ym., 2017). Haravuori ja kollegat (2016) tuovat ilmi, että Suomessa tämänkaltaisia tapahtumia ovat yleisimmin vakava loukkaantuminen, läheisen kuolema tai sairastuminen sekä väkivalta, joka voi olla sekä fyysistä että henkistä. Lapset traumatisoituvat yleisimmin perheen sisäisestä väkivallasta sekä kaltoinkohtelusta (Haravuori ym., 2016). Traumaattiset kokemukset ovat ylivoimaisia lapsen luontaiselle kyvylle käsitellä kokemuksiaan, jolloin ne uhkaavat lapsen sekä psyykkistä, fyysistä että sosiaalista tasapainoa (Punamäki, 2010). Traumakokemukset myös tukahduttavat lapsen turvallisuuden, hallinnan ja elämän jatkuvuuden tunteet (Poijula, 2016, s. 39). Useimmat lapset kuitenkin selviytyvät traumaattisista kokemuksista läheisten tarjoaman tuen sekä omien keinojen avulla (Haravuori ym., 2016).

3.3.1 Kompleksinen ja kehityksellinen trauma

Golding (2014, s. 74) tuo esille, että kompleksisella traumalla tarkoitetaan traumaattisia tapahtumia, jotka ovat toistuvia ja pitkäkestoisia. Kun kompleksinen trauma alkaa lapsuuden varhaisessa vaiheessa ja on pitkittynyttä, sitä voidaan kutsua kehitykselliseksi traumaksi (Golding, 2014, s. 74). Yleisenä kehityksellisen trauman lähteenä on lapsi-vanhempisuhte, tarkemmin määriteltynä turvaton kiintymyssuhde (Gomez, 2013, s. 1; Kauppi & Turunen, 2016, s. 546). Tähän liitetään hyvin vahvasti lapsen kaltoinkohtelu ja laiminlyönti, jolloin lapsen perustarpeista ei huolehdi (Golding, 2014, s. 75; Söderholm & Politi, 2012, s. 79). Golding (2014, s. 74) toteaa, että kun trauman lähteenä on lapsen kiintymyksen kohde, sen seuraukset ovat laajoja ja vakavia. Trauma häiritsee lapsen kykyä muodostaa turvallisia kiintymyssuhteita, jolloin lapsi kokee itsensä hylätyksi ja arvottomaksi (Golding, 2014, s. 74). On hyvin vaurioittavaa, kun henkilö, josta pitäisi saada turvaa, onkin uhan lähde (Suokas-Cunliffe & Maaranen, 2014, s. 2).

Golding (2014, s. 75) toteaa, että trauma on lapselle ylivoimainen ja pelottava kokemus, joka lisää stressihormonien eritystä. Liiallinen stressihormonien määrä on kuitenkin vahingollista lapsen kehittyville aivoille (Golding, 2014, s. 75). Lapsen kiintymyskohteen aiheuttama laiminlyönti katkaisee lapsen normaalin kehityksen ja sillä on vahingoittavia vaikutuksia muun muassa emotionaaliseen ja kognitiiviseen kehitykseen (Golding, 2014, s. 75; Gomez, 2013, s. 2). Lapsuudessa koettu vakava traumatisoituminen on yhteydessä moniin eri mielenterveys- ja päihdeongelmiin sekä lisää riskiä altistua traumaattisille kokemuksille myöhemmin elämässä (Haravuori ym., 2016, s. 92; Soisalo, 2012, s. 105).

3.4 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatuslaki (540/2018, § 2) määrittelee varhaiskasvatuksen seuraavasti: ”Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka”. Opetushallituksen (OPH, 2018, s. 14) mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on lapsen kokonaisvaltaisen kasvun, kehityksen ja oppimisen tukeminen, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen sekä syrjäytymisen ehkäiseminen. Varhaiskasvatus toimii yhteistyössä huoltajien kanssa, tukee heitä kasvatustyössä sekä antaa heille mahdollisuuden osallistua työntekoon tai opiskeluun (OPH, 2018, s. 14; Varhaiskasvatuslaki, 540/2018, § 3). Toiminnassa tulee ensisijaisesti huomioida lapsen etu (Varhaiskasvatuslaki, 540/2018, § 4).

OPH:n (2018, s. 19) mukaan lapsen aikaisemmat kokemukset heijastuvat varhaiskasvatukseen, joista tärkeimpänä voidaan pitää lapsen ja huoltajan välistä vuorovaikutus- ja kiintymyssuhdetta. Varhaiskasvatuksen henkilöstön tavoitteena on rakentaa luotettava vuorovaikutussuhde lapseen. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on tukea lasta niin, että hän tuntee itsensä arvostetuksi sekä ymmärretyksi. Varhaiskasvatuksen tulee tarjota lapselle kunnioittavia vuorovaikutussuhteita sekä myönteistä läheisyyttä, jotka toimivat myös hyvänä perustana hoidolle ja huolenpidolle (OPH, 2018, s. 19, 23).

Varhaiskasvatus kuuluu suomalaiseen koulutusjärjestelmään (OPH, 2018, s. 7). Varhaiskasvatuksen toimintamuotoihin kuuluu päiväkotitoiminta, perhepäivähoito sekä avoin varhaiskasvatustoiminta, joista päiväkotitoiminta on kuitenkin yleisin (OPH, 2018, s. 17; Varhaiskasvatuslaki, 540/2018 § 1). Tässä tutkimuksessa tarkoitan varhaiskasvatuksella päiväkodissa toteutettavaa varhaiskasvatuksen toimintamuotoa. OPH:n (2018, s. 15) mukaan varhaiskasvatuksen toimintaa ohjaa Suomen perustuslaki, varhaiskasvatuslaki, varhaiskasvatussuunnitelman perusteet sekä valtioneuvoston asetus varhaiskasvatuksesta. Lisäksi on huomioitava velvoitteet muusta lainsäädännöstä ja kansainvälisistä sopimuksista, joita ovat muun muassa YK:n lapsen oikeuksien sopimus, tasa-arvolaki sekä yhdenvertaisuuslaki (OPH, 2018, s. 15).

Varhaiskasvatuslain (540/2018, § 37) mukaan varhaiskasvatuksen henkilöstöllä tulee olla varhaiskasvatuksen opettajan, sosionomin tai lastenhoitajan kelpoisuus. Varhaiskasvatus tekee moniammatillista yhteistyötä varhaiskasvatuksen erityisopettajan sekä muiden tahojen kanssa (Varhaiskasvatuslaki, 540/2018, § 25, § 7). Käsittelen moniammatillista yhteistyötä tarkemmin tuloksissa. Tässä tutkimuksessa käytän termiä varhaiskasvatuksen henkilöstö, jolla viitataan sekä varhaiskasvatuksen opettajaan, sosionomiin että lastenhoitajaan.

Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunut lapsi päiväkodissa

Tässä luvussa vastaan tutkimukseni ensimmäiseen tutkimuskysymykseen, eli miten turvattoman kiintymyssuhteen seurauksena traumatisoitunut lapsi käyttäytyy päiväkodissa.

Traumatisoituneen lapsen oireilu voi olla monimuotoista ja se riippuu myös lapsen iästä ja senhetkisestä kehitystasosta (Dwyer, O’Keefe, Scott & Wilson, 2012, s. 15; Haravuori ym., 2016, s. 96). Tämä tarkoittaa sitä, että lasten välillä voi olla huomattaviakin eroja siinä, miten he reagoivat traumaattisiin kokemuksiin (Dwyer ym., 2012, s. 15). On siis oleellista ymmärtää, että jokainen lapsi reagoi traumaan eri tavalla: osa lapsista kokee välitöntä ahdistusta, kun taas osa selviää omin avuin ja läheisten tuen avulla (Bartlett & Smith, 2019, s. 3; Haravuori ym., 2016, s. 91).

Traumaattiset kokemukset ovat lapselle erityisen musertavia silloin, kun lapsen ensisijainen hoivaaja on sekä emotionaalisesti että fyysisesti poissaoleva tai jos hän on alun perin ahdistuksen aiheuttaja (Bartlett & Smith, 2019, s. 3). Vanhempien kohdistama kaltoinkohtelu ja laiminlyönti ovatkin usein syynä lapsen vakavaan varhaiseen traumatisoitumiseen (Suokas-Cunliffe & Maaranen, 2014, s. 2). Suokas-Cunliffe ja Maaranen (2014, s. 2) tuovat esille, että jos kyseessä on kiintymyssuhteessa tapahtuva traumatisoituminen, lapsi ei kykene havaitsemaan eroa traumaattisten tapahtumien välillä, jonka seurauksena hän elää jatkuvassa uhan aiheuttamassa ylivireystilassa. Pitkäkestoisessa kiintymyssuhteessa tapahtuvassa traumatisoitumisessa on laajoja vaikutuksia lapsen kehitykseen. Trauman lisäksi on huolehdittava myös kehityksellisistä vaurioista (Suokas-Cunliffe & Maaranen, 2014, s. 2).

Kenardy, De Young, Le Brocque ja March (2011, s. 10) tuovat esille, että usein pienten lasten uskotaan olevan immuuneja trauman negatiivisille vaikutuksille. Tätä voidaan pitää kuitenkin väärinymmärryksenä, sillä on todettu, että pienet lapset ovat kaikista haavoittuvaisimpia haitallisille traumakokemuksille (Kenardy ym., 2011, s. 10). Lapsen aivot ovat kehittymisen kannalta vielä varhaisessa vaiheessa, jolloin hänellä on rajallinen kyky käsitellä ylivoimaisia kokemuksia (Kenardy ym., 2011, s. 10; Suokas-Cunliffe & Maaranen, 2014, s. 2). Tässä vaiheessa lapsi on vahvasti riippuvainen aikuisen huolenpidosta sekä fyysisesti että emotionaalisesti (Bartlett & Smith, 2019, s. 10). Usein myös lapsen kokemaa ahdistusta ja kärsimystä aliarvioidaan ja lapsen ajatellaan pärjäävän todellisuutta paremmin (Poijula, 2016, s. 58). Siksi varhaiskasvatuksen henkilöstön on hyvä tiedostaa lapsen tunnusomaiset kehitysvaiheet ja yleisimmät trauman oireet eri ikä- ja kehitysvaiheissa (Soisalo, 2012, s. 102).

Tämä edesauttaa mahdollisten muutosten tunnistamisen lapsen olemuksessa vertaamalla tilannetta traumaa edeltävään tilanteeseen (Poijula, 2016, s. 58).

Seuraavaksi tarkastelen yleisimpiä trauman aiheuttamia oireita, joita voi esiintyä turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneella lapsella. Tuon esille sosiaalis-emotionaaliset ja kognitiiviset haasteet sekä muita yleisiä trauman aiheuttamia oireita.

4.1 Sosiaalis-emotionaaliset haasteet

Vakava varhainen traumatisoituminen häiritsee lapsen sosiaalis-emotionaalista kehitystä (Pihlaja, 2018). Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneella lapsella tämä ilmenee muun muassa vaikeutena säädellä tunteita sekä käyttäytymistä, haasteina sosiaalisissa suhteissa ja puutteellisena käsityksenä itsestä (Golding, 2014, s. 73–74). Lapsen käytös vaihtelee monella eri tavalla aggressiivisuudesta ja vastusteleavasta, vetäytyvään ja myötäilevään käyttäytymiseen (Dwyer ym., 2012, s. 17; Golding, 2014, s. 74).

Haastava käyttäytyminen on yleistä turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneella lapsella (Bartlett & Smith, 2019, s. 3). Lapsi voi tuntea voimakasta vihaa kokemaansa tapahtumaa kohtaan, joka ilmenee usein aggressiivisuutena (Poijula, 2016, s. 60; Soisalo, 2012, s. 165). Viha kohdistuu yleisimmin lähellä oleviin aikuisiin ja muihin ikätovereihin (Soisalo, 2012, s. 165). Ahonen (2017) tuo esille, että haastava käyttäytyminen ilmenee myös uhmakkuutena, jolloin lapsi jatkuvasti kyseenalaistaa ja rikkoo sääntöjä. Lapsi käyttäytyy ilkeästi muita kohtaan ja on usein ärsyyntynyt. On myös mahdollista, että uhmakkuus kärjistyy aggressiiviseksi käyttäytymiseksi (Ahonen, 2017). On todettu, että usein lapsi hakee aggressiivisella käyttäytymisellään aikuisen huomiota, jotta hän saisi lohdutusta (Poijula, 2016, s. 60). Koska trauma aiheuttaa lapselle ylivilittyyneisyyttä, lapsella voi esiintyä levottomuutta (Aronen & Suomalainen, 2016). Levottomuus ilmenee usein lapsen vaikeutena odottaa omaa vuoroaan sekä keskittymiskyvyn ylläpitämisen haasteina (Ahonen, 2017). Lisäksi levottomuus voi esiintyä lapsella päämäärättömänä vaelteluna (Poijula, 2016, s. 59).

Poijulan (2016, s. 60) mukaan myös vetäytyminen on yksi yleisimmistä käyttäytymisen muodoista, jota ilmenee turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneella lapsella. Lapsi viettää tavanomaista enemmän aikaa yksin eikä hän saa vuorovaikutustilanteista samanlaista mielihyvää kuin aiemmin (Poijula, 2016, s. 60). Usein myös lapsi menettää mielenkiinnon niihin asioihin, jotka kiinnostivat häntä aikaisemmin (Soisalo, 2012, s. 164). Frost ja kollegat (2013, s. 24) tuovat esille, että on myös hyvin yleistä, että lapsi yrittää olla ikäistään

itsenäisempi. Tällöin lapsi saattaa näyttää ulkoapäin hyvin pärjäävältä ja torjuu aikuisen tarjoaman avun. Todellisuudessa lapsi on riippuvainen aikuisen hoivasta, mutta kätkee sen sisälleen (Frost ym., 2013, s. 101). Tämänkaltaiset käyttäytymisen muodot ovat usein merkkejä siitä, että lapsi tarvitsee apua (Poijula, 2016, s. 60).

Golding (2014, s. 74) tuo ilmi, että tunteiden säätely on haasteellista lapselle, joka on traumatisoitunut turvattomassa kiintymyssuhteessa. Lapselle on tyypillistä musertua vahvojen tunteiden seurauksena eikä hän kykene säätämään tunteitaan ilman aikuisen apua (Golding, 2014, s. 74). Myös pienetkin muutokset aiheuttavat lapsessa voimakasta reagointia (Pihlaja, 2018). Ahosen (2017) mukaan lapsella voi ilmetä voimakkaita ja hallitsemattomia tunteenpurkauksia, joihin liittyy itkuisuutta, kiukkua ja ahdistusta. Näissä tilanteissa lapsi ei pysty hallitsemaan käytöstään, jolloin voimakkaat tunteet ottavat lapsesta vallan. Tunteenpurkausten aikana lapsi saattaa hakata päätä lattiaan tai seinään (Ahonen, 2017). Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneella lapsella esiintyy myös tunteiden turruttamista (Golding, 2014, s. 74). Lapsella on haasteita jakaa omia tunteitaan muiden kanssa, jolloin hän ei kykene ilmaisemaan erityisesti pelon, ilon tai toivon tunteita (Söderholm & Politi, 2012). Lisäksi lapsi voi vaikuttaa tunteettomalta ja hänellä voi myös olla haasteita havaita tunteita (Pihlaja, 2018).

Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen suhteet aikuisiin ja muihin ikätovereihin ovat usein hankalia (Soisalo, 2012, s. 208). Lapsella on haasteita tulla toimeen ikätovereidensa kanssa ja hänen on vaikea ottaa toisten näkökulmat huomioon (Pihlaja, 2018). Kiintymyssuhteessa traumatisoituminen vaikuttaa lapsen kykyyn muodostaa turvallisia kiintymyssuhteita muihin ihmisiin ja lapsella on vaikea luottaa aikuisiin (Dwyer ym., 2012, s. 17; Golding, 2014, s. 74). Lapsi osoittaa kiintymystä joko liian paljon tai niukasti: hän on joko äärimmäisen takertuvainen tai eristäytynyt (Golding, 2014, s. 74; Väliavaara, 2010, s. 5). On myös mahdollista, että lapsi ei tee selvää eroa huoltajien ja vieraiden ihmisten välillä, jolloin hän saattaa takertua helposti vieraisiin ihmisiin ja pyrkiä heidän syliinsä tunkeilevasti (Raaska, Sinkkonen & Westerinen, 2016, s. 234; Väliavaara, 2010, s. 5). Lisäksi vuorovaikutustilanteissa lapsi voi vältellä katsekontaktia tai se on poikkeavaa (Väliavaara, 2010, s. 5).

Lapsella on usein myös puutteellinen käsitys itsestään (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 34). Lapsella on huono itsetunto, joka voi ilmetä haasteina itseluottamuksessa (Sinkkonen & Korhonen, 2015, s. 257; Soisalo, 2012, s. 208). Golding (2014, s. 74) tuo esille, että lapsi näkee itsensä riittämättömänä ja avuttomana sekä hän kokee olevansa vastuussa negatiivisista

tapahtumista. Lisäksi lapsella on ongelmia pyytää apua ja vastaanottaa hoivaa sekä huolenpitoa (Golding, 2014, s. 74; Sinkkonen & Korhonen, 2015, s. 258).

4.2 Kognitiiviset haasteet

Goldingin (2014, s. 74) mukaan turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneella lapsella voi esiintyä haasteita kognitiivisessa kehityksessä. Lapsella voi esiintyä kielellisiä haasteita, joka näkyy muun muassa viivästyminä ilmaisevassa ja vastaanottavassa kielessä (Golding, 2014, s. 74). Lapsen kommunikaatio on heikkoa ja hänellä voi olla vaikeuksia ymmärtää sanojen ja lauseiden merkityksiä (Välivaara, 2010, s. 6). Soisalo (2012, s. 173) tuo esille, jos lapselle puhutaan hänen kronologisen ikänsä mukaisesti, hän ei välttämättä ymmärrä puhetta kielellisten kykyjensä kehittymättömyyden vuoksi. Siksi olisi tärkeää huomioida lapsen kronologisen iän sijasta lapsen kehityksellinen ikä (Soisalo, 2012, s. 173). Lapsella saattaa olla myös puutteita tarkkaavaisuudessa ja abstraktissa päättelyssä (Golding, 2014, s. 74). Lisäksi lapsen suunnittelukyky ja ongelmanratkaisutaidot ovat heikot, ja hänellä voi olla vaikeuksia ymmärtää syy-seuraussuhteita (Välivaara, 2010, s. 6; Dwyer ym., 2012, s. 17). Kiintymyssuhteessa traumatisoituminen näkyy vasta opittujen taitojen taantumisena kognitiivisten kehityksen lisäksi myös muilla kehityksen osa-alueilla (Soisalo, 2012, s. 164).

4.3 Muita yleisiä trauman aiheuttamia oireita

Dwyer ja kollegat (2012, s. 18) esittävät, että yleisiä trauman aiheuttamia oireita ovat myös syömiseen liittyvät ongelmat sekä unihäiriöt. Syömiseen liittyviä ongelmia ovat muun muassa vaikeudet ruuan pureskelussa ja nielemisessä, ruuan ahmiminen sekä oksentaminen. Unihäiriöt voivat puolestaan olla seurausta vaaran tunteesta ja vähemmästä määrästä häiriötekijöitä, jolloin lapsella esiintyy enemmän häiritseviä ajatuksia. Lapsella voi olla alikehittynyt kyky säädellä unta ja nukkumaamenotilanteissa lapsella saattaa esiintyä ylivireyttä (Dwyer ym., 2012, s. 18). Traumaattiset tapahtumat voivat esiintyä myös unessa, jolloin lapsi näkee toistuvasti painajaisia (Poijula, 2016, s. 142). Lisäksi vuoteenkastelu ja muut ongelmat liittyen vessatarpeisiin ovat mahdollisia (Dwyer ym., 2012, s. 18; Soisalo, 2012, s. 164). Fysiologiset oireet voivat ilmetä pahoinvointina, päänsärkinä tai vatsakipuna (Poijula, 2016, s. 58).

Poijulan (2016, s. 47) mukaan lapsi saattaa ilmaista traumaattisia kokemuksia leikin välityksellä. Traumaattinen leikki poikkeaa tavanomaisesta leikistä siten, että se on hyvin usein toistuvaa ja ilotonta (Poijula, 2016, s. 47; Punamäki, 2010, s. 133). Punamäki (2010) tuo esille,

että traumaattisesta leikistä puuttuu mielikuvituksen rikastuttamat uudet ulottuvuudet ja leikissä toistuu tyypillisesti samoja tunteita, kuten aggressiota ja vihaa. Leikin tunnelma on uhkaava eikä siinä ole lainkaan leikkisyyttä. Leikissä toistuu jatkuvasti jokin tietty teema, kuten kuolema (Punamäki, 2010). Lapsi voi myös ottaa leikkiin mukaan muita ikätovereita (Soisalo, 2012, s. 164). Poijulan (2016, s. 61) mukaan häiriintynyt traumaattinen leikki tai leikin puuttuminen kokonaan voivat olla myös merkkejä traumaperäisestä stressihäiriöstä. Leikin lisäksi lapsi saattaa ilmaista traumaattisia tapahtumia piirtämisen kautta (Poijula, 2016, s. 61).

4.3.1 Traumaperäinen stressihäiriö (PTSD)

Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunut lapsi on herkkä traumaperäisen stressihäiriön (*PTSD*) kehittymiselle (Bartlett & Smith, 2019, s. 3). Tamminen (2016) mukaan traumaperäisen stressihäiriön yleisimpiin oireisiin kuuluu traumaattisten tapahtumien toistuva uudelleen kokeminen muun muassa takaumien, painajaisten ja traumaattisen leikin muodossa. Oireisiin kuuluu myös ylivirittyneisyys, jolloin lapsi on koko ajan valppaillaan, ja hän saattaa olla levoton ja ärtynyt (Bartlett & Smith, 2019, s. 3; Tamminen, 2016, s. 195). Lisäksi on yleistä, että lapsi välttelee traumasta muistuttavia ärsykeitä, kuten ihmisiä ja paikkoja (Dwyer ym., 2012, s. 16). Tällöin lapsi ei halua puhua asiasta mitään eikä hän edes muista, mitä oikeastaan on tapahtunut (Aronen & Suomalainen, 2016). Traumaperäisessä stressihäiriössä on myös yleistä tunteiden turruttaminen, joka tulee ilmi eristäytymisenä ja sosiaalisena vetäytymisenä (Bartlett & Smith, 2019, s. 3). On kuitenkin oleellista ymmärtää, että traumatisoituneella lapsella voi esiintyä traumaperäiseen stressihäiriöön liitettyjä oireita, vaikka häiriön diagnostiset kriteerit eivät täyty (Aronen & Suomalainen, 2016).

Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen tukeminen päiväkodissa

Tässä luvussa vastaan tutkimukseni toiseen tutkimuskysymykseen, eli miten turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunutta lasta voidaan tukea päiväkodissa. Tuon esille, miten lasta voidaan tukea turvallisen ympäristön ja myönteisen vuorovaikutuksen kautta. Lisäksi tarkastelen yhteistyötä huoltajien kanssa sekä moniammatillista yhteistyötä, jotka ovat keskeisessä roolissa tukemassa turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunutta lasta.

Varhaiskasvatus toimii keskeisenä tekijänä turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneiden lasten tukemisessa tarjoamalla heille korjaavia kokemuksia (Välivaara, 2010, s. 6). Bartlett ja Smith (2019, s. 4) esittävät, että varhaiskasvatuksen henkilöstön täytyy tunnistaa trauman aiheuttavia tekijöitä ja millaisia vaikutuksia niillä on lapseen. Lisäksi heidän tulee olla tietoisia erilaisista tukikeinoista, joita voidaan hyödyntää auttamalla traumatisoitunutta lasta selviytymään (Bartlett & Smith, 2019, s. 4). Frost ja kollegat (2013, s. 22) tuovat esille, että varhaiskasvatuksen henkilöstön on hyvä tiedostaa, miten kiintymyssuhteet muodostuvat ja miten ne vaikuttavat lapsen kokonaisvaltaiseen kehitykseen. Kiintymyssuhdeteorian tunteminen tarjoaa varhaiskasvatuksen henkilöstölle oleellista tietoa siitä, miten turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunutta lasta voidaan tukea varhaiskasvatuksessa (Frost ym., 2013, s. 22).

Kallandin (2011) mukaan useat tutkimukset ovat osoittaneet, että laadukas ja lapsen kehitystasoa huomioiva varhaiskasvatus vaikuttaa positiivisesti riskioloissa kasvavan lapsen kehitykseen. Varhaiskasvatukseen osallistuminen tukee lapsen kehitystä ja parantaa myös oppimistuloksia. Tässä ovat etusijalla varhaiskasvatuksen laatu sekä suunnitelmallisuus (Kalland, 2011). Varhaiskasvatuksen laatutekijöinä voidaan muun muassa pitää pientä ja pysyvää ryhmää sekä koulutettua henkilökuntaa (Sinkkonen, 2018, s. 73). Monet tutkimukset ovat myös osoittaneet, että korkeasti koulutettu henkilökunta kohtaa lapsen usein myönteisesti ja sensitiivisesti (Kalland, 2011). Keltinkangas-Järvinen (2012, s. 127) nostaa esille, että myös henkilöstön pysyvyydellä on merkitystä. Tutun ja pysyvän henkilöstön on todettu vähentävän lapsen stressiä ja olevan ainoa, joka pystyy lievittämään lapsen ahdistusta vieraissa tilanteissa (Keltinkangas-Järvinen, 2012, s. 127). Traumatisoituneen lapsen tukemisessa on tärkeää turvallisuuden ja luottamuksen ylläpitäminen (Välivaara, 2010, s. 9).

5.1 Turvallinen toimintaympäristö

Bartlett ja Smith (2019, s. 5) nostavat esille, että varhaiskasvatuksen henkilöstö voi tukea kiintymyssuhteessa traumatisoitunutta lasta luomalla turvallisen ympäristön ja asettamalla selkeät rutiinit ja säännöt, jotka soveltuvat lapsen kehitystasolle. Heidän mukaansa varhaiskasvatuksen henkilöstö voi pyrkiä tunnistamaan ja ennakoimaan ympäristössä mahdollisia trauman laukaisevia tekijöitä, kuten hajuja, ääniä ja tilanteita. Näin he voivat auttaa trauman kokenutta lasta oppimaan tunnistamaan nämä mahdolliset laukaisevat tekijät ja myös selviytymään niistä (Bartlett & Smith, 2019, s. 5).

OPH:n (2018, s. 32) mukaan varhaiskasvatuksen tehtävänä on luoda toimintaympäristö, joka on turvallinen ja sekä kehittävä että oppimista edistävä. Toimintaympäristön tulee tukea lapsen kehitystä, oppimista ja vuorovaikutusta tarjoamalla mahdollisuuksia mielekkääseen tekemiseen, kuten leikkeihin ja peleihin, mutta myös rauhoittumiseen ja lepoon (OPH, 2018, s. 32). Kanninen ja Sigfrids (2012, s. 122) esittävät, että lapsi tarvitsee päivittäisen lepo hetken, jolloin hän voi rauhoittua ilman jatkuvaa valppauden tunnetta. He myös tuovat ilmi, että päivän aikana lapsen kortisolitasot voivat olla hyvinkin korkealla, mikä puolestaan vaikuttaa lapsen oppimiskykyyn, tunteiden säätelyyn sekä kykyyn rentoutua. On todettu, että rauhallinen lepo hetki vähentää lapsen stressiä ja näin säilyttää optimaalisen oppimiskyvyn (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 122).

Seuraavaksi tarkastelen yksityiskohtaisemmin, mitä kaikkea tulisi ottaa huomioon luodessa turvallista varhaiskasvatuksen toimintaympäristöä, jonka avulla voidaan tukea kiintymyssuhteessa traumatisoitunutta lasta. Tässä ovat avainasemassa rutiinit ja selkeät rajat sekä pienryhmätoiminta.

5.1.1 Rutiinit ja selkeät rajat

Kiintymyssuhteessa traumatisoituneiden lasten kohdalla on oleellista ylläpitää tuttuja rutiineja, jotka vähentävät lapsen ylimääräistä stressiä ja auttavat lasta tuntemaan olonsa turvalliseksi (Kenardy ym., 2011, s. 15). Rutiinien ylläpitäminen on myös yhteydessä lapsen tunnetaitojen ja sekä kognitiivisten että sosiaalisten taitojen kehittymiseen (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 175). Lapsiryhmän kanssa voidaan käydä yhdessä läpi esimerkiksi viikonpäivät, kuukaudet ja päivän tapahtumat, jolloin lapsi on tietoinen tulevista tapahtumista (Kenardy ym., 2011, s. 15). Päivän tapahtumien läpikäymisessä voi hyödyntää muun muassa kuvia ja erilaisia symboleja, jotka ovat näkyvillä koko päivän ajan (Välivaara, 2010, s. 11). Kanninen ja Sigfrids (2012, s.

175) pitävät tärkeänä, että lapset pystyvät ennakoimaan tulevia tapahtumia ja tuntemaan olonsa turvalliseksi. Lisäksi he toteavat, että varhaiskasvatuksen henkilöstön tehtävänä on suunnitella päivän tapahtumat tasapainoisesti, jolloin jokaisella lapsella on mahdollisuus kokea positiivisia tunteita päivän aikana. Lapsille on tarjottava niin aktiivista toimintaa kuin hiljaisia hetkiä sekä ryhmässä että yksin (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 175).

Siirtymätilanteet voivat olla haastavia ja stressaavia trauman kokeneelle lapselle, sillä ne voivat herättää lapsessa hallinnan menetyksen tunteita sekä liittyä menetykskokemuksiin (Dwyer ym., 2012, s. 24; Väliavaara, 2010, s. 11). Kanninen ja Sigfrids (2012, s. 177) tuovat myös esille, että siirtymätilanteet voivat aiheuttaa monelle lapselle jännitystä tai turhautumista. Tämä voi näyttäytyä häiritsevänä käyttäytymisenä tai levottomuutena (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 177). Siksi onkin tärkeää, että päivän aikana tapahtuvat siirtymätilanteet on suunniteltu hyvin ja varmistettu, että ne toimivat (Dwyer ym., 2012, s. 24). Kannisen ja Sigfridsin (2012, s. 177) mukaan siirtymätilanteissa kannattaa tunnistaa mahdolliset häiriötekijät hyvissä ajoin ja mallittaa tilannetta jatkuvasti. Siirtymätilanteet voidaan suorittaa porrastetusti pienryhmittäin ja odotustilanteisiin voi keksiä pientä tekemistä, kuten erilaisia laululeikkejä. Tällä tavalla lapsen energia suuntautuu itse tekemiseen, jolloin myös mahdollinen häiriökäyttäytyminen vähenee (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 177–178).

Dwyer ja kollegat (2012, s. 23) tuovat esille, että turvattomasti kiintyneellä lapsella voi olla vaikeaa asettaa rajoja itselleen. Lisäksi lapsi tarvitsee ohjausta ymmärtääkseen, millainen on asianmukainen suhde aikuisen ja lapsen välillä, sillä trauman kokenut lapsi on usein tullut hylätyksi ja torjutuksi (Dwyer ym., 2012, s. 23). Kenardy ja kollegat (2011, s. 17) toteavat, että varhaiskasvatuksen henkilöstön tulee asettaa selkeät rajat ja odotukset lapsen käyttäytymiselle. Rankaisemisen sijaan, seuraamusten tulee olla johdonmukaiset (Kenardy ym., 2011, s. 17). Kannisen ja Sigfridsin (2012, s. 192) mukaan, johdonmukaiset seuraamukset auttavat lasta ymmärtämään tekojensa seuraukset ja näin hän myös oppii muokkaamaan käytöstään. On kuitenkin huomioitava, että seuraamukset ovat lapsen kehitystasoon sovitettuja (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 192). Selkeät rajat ja johdonmukaiset seuraamukset lisäävät turvallisuuden ja ennustettavuuden tunnetta, jotka ovat tärkeitä trauman kokeneelle lapselle (Dwyer ym., 2012, s. 23).

5.1.2 Pienryhmätoiminta

Alijoki ja Pihlaja (2017) tuovat ilmi, että lapsella voi olla haasteita toimia suuressa ryhmässä. Suurien ryhmien aiheuttama meteli usein rasittaa lasta, jolloin hänen keskittymiskykynsä häiriintyy ja huomio kohdistuu muihin ympäristön ärsykkeisiin (Alijoki & Pihlaja, 2017). Siksi turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunut lapsi voi hyötyä toiminnasta, joka järjestetään pienryhmissä (Pihlaja, 2018). Pienryhmätoiminta antaa lapselle mahdollisuuden rauhoittua ja lapsi voi paremmin ilmaista itseään (Alijoki & Pihlaja, 2017). Pienryhmän merkitys on sitä suurempi, mitä pienemmästä lapsesta on kyse (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 118).

Ahonen (2017) nostaa esille, pienryhmätoiminta tarjoaa enemmän mahdollisuuksia yksilölliselle kohtaamiselle varhaiskasvattajan ja lapsen välillä. Aikuisen läsnäolo mahdollistaa läheisemmän vuorovaikutussuhteen muodostamisen, joka ei välttämättä ole mahdollista suuremmissa ryhmissä. Näin myös lapsen tarpeet ja näkemykset voidaan tunnistaa paremmin, mikä mahdollistaa toiminnan toteutuksen lapsen edun mukaisesti (Ahonen, 2017). Pienryhmässä toimiminen antaa lapselle mahdollisuuden käsitellä asioita, joihin hän ei voi keskittyä suuren ryhmän aiheuttamien ärsykkeiden takia (Pihlaja, 2018).

Alijoen ja Pihlajan (2017) mukaan ihmissuhteiden pysyvyys on jokaiselle lapselle tärkeää ja se toimii perustana turvallisuuden tunteelle. Siksi tähän tulisikin kiinnittää enemmän huomiota varhaiskasvatuksessa (Alijoki & Pihlaja, 2017). Ahonen (2017) tuo ilmi, että lapsen stressi on vähäisempää, kun ryhmät ovat pieniä ja pysyviä. Lisäksi ärsykkeiden määrä on pienempi verrattuna suurempiin ryhmiin (Ahonen, 2017). Kuten jo aiemmin toin esille, siirtymätilanteet on hyvä suorittaa porrastetusti pienryhmittäin. Kanninen ja Sigfrids (2012, s. 118) tuovat esille, että nämä ovat usein niitä tilanteita, jotka aktivoivat lapsen kiintymyssysteemin, ja jolloin lapsi hakee läheisyyttä aikuiselta. On tärkeää, että näissä tilanteissa pienryhmän aikuinen toimii lapselle turvasatamana, jolloin hän huomioi lapsen hädän sekä tarjoaa turvaa ja lohdutusta (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 107).

5.2 Myönteinen vuorovaikutus

Frost ja kollegat (2013, s. 75) tuovat esille, että varhaiset negatiiviset ihmissuhteet voivat aiheuttaa lapselle haasteita muodostaa uusia ihmissuhteita (Frost ym., 2013, s. 75). Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunut lapsi kuitenkin tarvitsee ihmissuhteita tunteakseen olonsa turvalliseksi (Frost ym., 2013 s. 75). On tärkeää, että lapsi pystyy luottamaan aikuiseen (Frost ym., 2013, s. 75). Tämän myötä lapsen turvallisuuden tunne kasvaa, jolloin hän uskaltaa tuoda tunteitaan ja ajatuksiaan entistä enemmän esille (Pihlaja, 2018). Siksi varhaiskasvatuksen henkilöstö on keskeisessä roolissa luomassa pysyviä ja luotettavia ihmissuhteita, jotka suojaavat kiintymyssuhteessa traumatisoitunutta lasta (Bartlett & Smith, 2019, s. 4).

Pihlajan (2018) mukaan on tärkeää tarjota lapselle korjaavia ja myönteisiä kokemuksia. Kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen tulee tietää, ettei hänen kokemat ikävät tapahtumat toistu päiväkodissa. Tämä on helpottavaa lapselle, kun hän ymmärtää, että ihmiset voivat kohdella häntä myös myönteisellä tavalla (Pihlaja, 2018). On todettu, että puutteellisesta hoivasta kärsivät lapset hyötyvät kodin ulkopuolisista aikuisista, jotka ovat auttaneet ja tukeneet lapsen kasvua ja kehitystä (Sinkkonen & Kalland, 2016). Varhaiskasvatuksen henkilöstön on tärkeä ymmärtää roolinsa suojaavana tekijänä lapsen elämässä, sillä lapsella ei välttämättä ole mahdollisuutta sensitiiviseen ja turvalliseen ihmissuhteeseen muualla kuin päiväkodissa (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 47). Varhaiskasvatuksen henkilöstön on pidettävä huolta, että ryhmän jokaista lasta arvostetaan omana itsenään eikä lasta jätetä yksin (Kalland, 2011).

Turvattomasti kiintynyt lapsi tarvitsee aikuista, joka on emotionaalisesti läsnä (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 91). Pihlaja (2018) tuo esille, että fyysisesti ja psyykkisesti läsnä oleva aikuinen voi lievittää lapsen kokemaa ahdistusta. Lapsen ollessa tunteenpurkauksen vallassa, on tärkeää, ettei aikuinen moralisoi tai syyttele lasta. Aikuisen tulee olla lapsen tukena ja sanoittaa tilannetta, joka auttaa lasta tunnistamaan omia tunteitaan. Tunteiden kieltämisen sijasta, niitä tulisi ymmärtää (Pihlaja, 2018). On tärkeää, että lapsi voi tarvittaessa turvautua turvalliseen aikuiseen, joka on lämmin ja empaattinen (Kalland, 2011).

Kanninen ja Sigfrids (2012, s. 167) tuovat esille, että myönteiseen vuorovaikutukseen kuuluu lapsen itsetunnon vahvistaminen kannustamalla ja rohkaisemalla lasta. On tärkeää, että lasta kannustetaan myös yrittämisestä ja edistyksestä (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 168). Ahosen (2017) mukaan positiivinen palaute vaikuttaa myönteisesti lapsen käyttäytymiseen ja itsetuntoon, joka heijastuu myös oppimiseen. Turvattomasti kiintyneellä lapsella voi olla

haasteita ottaa myönteistä palautetta vastaan, jonka seurauksena hän voi suhtautua palautteeseen hyvinkin vihamielisesti. Näissä tilanteissa palautteen antamisen voi aloittaa neutraalisti ja lapsen kanssa kahden kesken. Neutraali tapa antaa palautetta on esimerkiksi peukalon nostaminen tai lämmin taputus olkapäälle, mikäli lapsi antaa koskettaa itseään (Ahonen, 2017).

Aikuisen on hyvä myös kiinnittää huomiota omaan elekieleensä, sillä lapsi tulkitsee paremmin tunneilmaisuja kuin sanoja tai selityksiä (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 91; Kenardy ym., 2012, s. 21). Kanninen ja Sigfrids (2012, s. 92) tuovat esille, että sensitiivinen aikuinen osoittaa lapselle aitoja ja myönteisiä tunteita. Aito kiinnostus ja lämpimät eleet välittyvät lapselle huomattavasti paremmin, jolloin lapsi myös kokee tulleen huomioduksi (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 92).

5.3 Yhteistyö huoltajien kanssa

Yhteistyö lapsen huoltajien kanssa eli kasvatuskumppanuus on keskeinen osa varhaiskasvatusta (Borg, 2016). Kannisen ja Sigfridsin (2012, s. 133) mukaan kasvatuskumppanuus tarkoittaa varhaiskasvatuksen henkilöstön ja huoltajien välistä vastavuoroista vuorovaikutusta, jonka tarkoituksena on jakaa lapsen kasvatustehtävä yhteisesti henkilöstön ja huoltajien kesken. Tavoitteena on avoin ja tasavertainen kohtaaminen (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 133). Ahonen (2017) tuo esille, että toimivan yhteistyön takaamiseksi, sekä huoltajien että varhaiskasvatuksen henkilöstön on saatava jakaa tietämyksensä lapsesta ja tuoda ne esille yhteisessä keskustelussa. On ensisijaisen tärkeää tietää lapsen kehityksellisestä historiasta sekä kokemuksista varhaiskasvatuksen ulkopuolella, sillä ne antavat paljon oleellista tietoa, jota voidaan hyödyntää lapsen tarpeiden huomioimisessa varhaiskasvatuksessa. Henkilöstön on osoitettava huoltajille, että heidän mielipiteitänsä ja näkemyksiä arvostetaan (Ahonen, 2017). Yhteistyö henkilöstön ja huoltajien välillä lisää lapsen turvallisuuden ja jatkuvuuden tunnetta elämässä (OPH, 2018, s. 19).

Borg (2016) nostaa esille, kun lapsen kehityksestä tai hyvinvoinnista herää huoli, huoltajien kanssa sovitaan mahdollisista toimenpiteistä, joilla lasta voidaan auttaa sekä kotona varhaiskasvatuksessa. Tarvittaessa voidaan myös keskustella yhteistyöstä muiden tahojen kanssa (Borg, 2016). Pihlaja (2018) tuo esille, että mikäli varhaiskasvatuksen henkilöstön ja huoltajien välinen yhteistyö ei suju toivotulla tavalla ja huoli lapsen kehityksestä on suuri, on tehtävä lastensuojeluilmoitus (Pihlaja, 2018). Ahosen (2017) mukaan näissä tilanteissa henkilöstö voi keskustella huoltajien kanssa ja selventää, mikä on ollut ilmoituksen tekemisen

taustalla, mikäli he eivät usko vanhempien reagoivan uhkaavasti. Huoltajille tulee tehdä selväksi, ettei tarkoituksena ole syyttää heitä vaan lastensuojeluilmoituksen tekeminen kuuluu varhaiskasvatuksen henkilöstön virkavelvollisuuteen (Ahonen, 2017). Vaikka huoltajat eivät suostuisi yhteistyöhön, lapsella on mahdollisuus saada tukea kehitykseen ja oppimiseen etunsa mukaisesti (OPH, 2018, s. 56).

Kannisen ja Sigfridsin (2012, s. 133) mukaan kasvatuskumppanuudessa painotetaan vanhemmuuden merkitystä lapsen ensisijaisena ihmissuhteena, jota myös tuetaan syventämällä huoltajan ymmärrystä lapsen tarpeista ja kehityksestä. Tämä korostuu varsinkin silloin, kun huoltajien jaksamisessa on haasteita (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 133). Henkilöstö tunnistaa ja tukee huoltajien vahvuuksia ja auttaa heitä huolehtimaan lapsestaan (Bartlett & Smith, 2019, s. 4; Söderholm & Politi, 2012, 91–92). Huoltajien kohtaamisessa on kiinnitettävä huomiota aitoon läsnäoloon ja ymmärrykseen, joka tarkoittaa sitä, että kohtaamisen tulisi tapahtua ilman tuomitsemista ja ennakkoluuloja (Söderholm & Politi, 2012). Tarvittaessa huoltajille voidaan tarjota apua terveyskeskusten, perheneuvoloiden ja lastensuojelun piiristä (Sinkkonen & Korhonen, 2015, s. 258). Perheet voidaan ohjata huoltajien ja lasten mielenterveyttä tukeviin terapeutisiin toimintoihin, jotka voivat toimia suojaavana tekijänä lapsen myöhempien traumakokemusten kannalta (Salokangas, 2020, s. 6). Lisäksi on mahdollista saada kotipalvelua, kuten tilapäistä avustusta lastenhoidossa tai siivouksessa, mikäli se on lapsen hyvinvoinnin kannalta oleellista (Sinkkonen & Korhonen, 2015, s. 275).

5.4 Moniammatillinen yhteistyö

OPH:n (2018, s. 35) mukaan varhaiskasvatus tekee moniammatillista yhteistyötä useiden eri tahojen, kuten neuvolan, lastensuojelun sekä terveydenhuollon ja sosiaalipalvelujen kanssa. Monialaisen yhteistyön avulla pyritään varmistamaan, että varhaiskasvatusta toteutetaan lapsen tarpeita vastaavalla tavalla. Yhteistyön merkitys korostuu varsinkin silloin, kun lapsen hyvinvoinnista tai kehityksestä ollaan huolissaan (OPH, 2018, s. 34–35).

Pihlajan (2018) mukaan varhaiskasvatus tekee paljon yhteistyötä lastensuojelun kanssa, jolloin varhaiskasvatuksen henkilöstöllä on ilmoitusvelvollisuus, mikäli heillä herää huoli lapsen kehityksestä tai hyvinvoinnista. Ilmoitus on tehtävä välittömästi ja henkilöstöllä on myös velvollisuus tehdä ilmoitus poliisille, mikäli lapsen epäillään joutuneen esimerkiksi henkeä tai terveyttä uhkaavan teon kohteeksi (Pihlaja, 2018). Borg (2016) tuo esille, että varhaiskasvatus tekee tiivistä yhteistyötä myös lastenneuvoloiden kanssa. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on antaa oma arvionsa lapsen kehityksestä ja hyvinvoinnista neuvolan puolelle. Varhaiskasvatus antaa paljon oleellista tietoa lapsen kehityksestä, sillä he tietävät lapsen tarpeet sekä vahvuudet ja mahdolliset huolenaiheet lapsen kehityksessä tai hyvinvoinnissa. Usein myös varhaiskasvatuksen henkilöstö voi tehdä aloitteen perheille yhteistyöstä neuvolan kanssa, mikäli lapsella ilmenee tarvetta erityistuelle (Borg, 2016).

Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunut lapsi voi tarvita myös psykiatrista apua (Pihlaja, 2018). Mikäli lapsen trauman aiheuttamat reaktiot ovat äärimmäisen voimakkaita tai kuormittavia, lapsi sekä hänen huoltajansa voidaan ohjata erilaisiin terapian muotoihin, kuten traumapsykoterapiaan tai kognitiiviseen käyttäytymisterapiaan (Kauppi & Turunen, 2016). Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan avaa näitä sen tarkemmin, koska niitä ei järjestetä varhaiskasvatuksen kentällä. On kuitenkin tärkeää, että varhaiskasvatuksen henkilöstö saa tarpeeksi tukea myös mielenterveyden ammattilaisilta (Pihlaja, 2018).

Yhteenveto ja pohdinta

Tässä tutkimuksessa käsiteltiin turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunutta lasta päiväkodissa. Tämän tutkimuksen tavoitteena oli kirjallisuuskatsauksen avulla selvittää, miten turvattoman kiintymyssuhteen seurauksena traumatisoitunut lapsi voidaan tunnistaa päiväkodissa. Lisäksi tavoitteena oli selvittää, miten turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunutta lasta voidaan tukea päiväkodissa.

Tulosten perusteella voidaan todeta, että turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen käyttäytyminen voi olla hyvin monimuotoista eikä ole mitään tiettyä muotoa, miten lapsen trauma ilmenee. Jokainen lapsi siis reagoi traumaan yksilöllisesti ja siihen vaikuttaa lapsen ikä ja sen hetkinen kehitystaso. Vaikka lapsen traumareaktiot ovat yksilöllisiä, kirjallisuuden perusteella on olemassa tiettyjä ilmenemismuotoja, joista turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen voi tunnistaa. Yleisimpinä ilmenemismuotoina voidaan pitää lapsen sosiaalis-emotionaalisia sekä kognitiivisia haasteita. Sosiaalis-emotionaaliset haasteet ilmenevät käyttäytymisen ja tunteiden säätelyn vaikeuksina sekä haasteina sosiaalisissa suhteissa. Kognitiiviset haasteet ovat puolestaan yhteydessä kielen kehityksen viivästyksiin sekä ongelmanratkaisutaitojen ja syy-seuraussuhteiden haasteisiin. On yleistä, että traumatisoituminen heijastuu lapsen syömiseen sekä uneen. Usein lapsi tuo traumaattiset kokemukset mukaan leikkeihin ja piirtämiseen. On kuitenkin huomioitava, että edellä mainittuja merkkejä voi esiintyä myös lapsilla, jotka eivät ole kokeneet traumaattisia tapahtumia. Siksi on keskeistä, että näitä merkkejä tarkastellaan lapsen muiden tietojen yhteydessä (Soisalo, 2012, s. 208).

Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunutta lasta voidaan tukea jo merkittävästi luomalla toimintaympäristöstä turvallisen. Kun lapsi tuntee olonsa turvalliseksi, hän kykenee vasta silloin tutkimaan ympäristöään ja oppimaan uutta (Dwyer ym., 2012, s. 24). Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunut lapsi tarvitsee ympärilleen luotettavia ja turvallisia aikuisia, jotka voivat tarjota lapselle korjaavia kokemuksia. Aikuisen sensitiivisyys ja läsnäolo lisää lapsen turvallisuuden tunnetta. On tärkeää, että varhaiskasvatuksen henkilöstö tunnistaa lapsen käytöksen taakse piiloutuvan pelon ja ahdistuksen, jotta lasta voidaan tukea asianmukaisella tavalla (Frost ym., 2013, s. 75). Lapsen yksilöllisten tarpeiden huomioiminen jokaisessa arjen tilanteessa voi helpottaa turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoitunutta lasta.

Turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen tunnistamisessa sekä tämän tukemisessa korostuu myös havainnoinnin merkitys. Koivunen ja Lehtinen (2016) tuovat esille, että havainnoinnin avulla saadaan paljon oleellista tietoa lapsen kehityksestä ja käyttäytymisestä. Kun varhaiskasvatuksen henkilöstö tuntee lapsen, he pystyvät paremmin tunnistamaan lapsen käyttäytymistä sekä ennakoimaan tilanteita. Havainnointi toimii pohjana koko toiminnalle sekä auttaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä katsomaan asioita lapsen näkökulmasta (Koivunen & Lehtinen, 2016). On tärkeää, että varhaiskasvatuksen henkilöstö havainnoi lasta säännöllisesti ja mikäli he huomaavat lapsen kehityksessä tai käyttäytymisessä poikkeavuutta, siihen kiinnitettävä välittömästi huomiota.

Kiintymyssuhdeteorian tunteminen auttaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä ymmärtämään lapsia, jotka ovat kokeneet laiminlyöntiä ja kaltoinkohtelua (Golding, 2014, s. 38). Ymmärtämällä, miten kiintymyssuhteet muodostuvat ja miten ne vaikuttavat lapsen kokonaisvaltaiseen kehitykseen ja hyvinvointiin, auttaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä löytämään oikeat tukikeinot turvattoman kiintymyssuhteen seurauksena traumatisoituneelle lapselle (Frost ym., 2013, s. 22). Kiintymyssuhdeteorian avulla voidaan myös selvittää, mitkä korjaavat kokemukset ovat riittäviä kiintymyssuhdevaurioiden paikkaamiseksi ja negatiivisen kierteen katkaisemiselle (Soisalo, 2012, s. 19).

Välivaaran (2010, s. 7) mukaan kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen tukemisessa on kiinnitettävä huomiota myös varhaiskasvatuksen henkilöstön omaan kasvuhistoriaan. Henkilöstön on hyvä pohtia omaa kasvuhistoriaansa ja tunnistaa mahdolliset kipupisteet. Nämä toimivat usein pohjana sille, miten lapsi tulee kohdatuksi. Siksi on tärkeää, että varhaiskasvatuksen henkilöstö tunnistaa omat arvonsa ja näkemyksensä, jotta ne eivät vaikuta turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen kohtaamiseen (Välivaara, 2010, s. 7). Minua jäi todella paljon kiinnostamaan se, miten varhaiskasvatuksen henkilöstön omat varhaiset kokemukset vaikuttavat lapsen kohtaamiseen päiväkodissa. Tämän pohjalta sain idean tulevaan pro gradu-tutkielmaan, jossa voisin empiirisesti tutkia varhaiskasvatuksen henkilöstön kokemuksia kiintymyssuhteissa traumatisoituneista lapsista. Tätä kautta voisi lähteä selvittämään, millaisia kokemuksia heillä on lapsen tukemisesta ja millaisin keinoin tätä lasta mahdollisesti jo tuetaan. Tähän olisi mahdollista sisällyttää myös henkilöstön omien arvojen ja asenteiden vaikutukset lapsen kohtaamiseen. Toisena näkökulmana pohdin myös varhaiskasvatuksen henkilöstön työhyvinvointia, sillä kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen tukeminen voi olla ajoittain haastavaa ja se voi vaatia paljon.

Tutkimuksen myötä olen tajunnut, kuinka laajoja aiheita kiintymyssuhde ja trauma itsessään jo ovat. Perehtyessäni aiheeseen, olen löytänyt koko ajan uusia ulottuvuuksia liittyen näihin aihealueisiin. Koska aihealueet ovat laajat, olen joutunut rajaamaan aihetta niin, että se soveltuu varhaiskasvatuksen kentälle. Tämä on ollut välillä haastavaa, sillä tutkimustietoa varhaiskasvatuksen kontekstista löytyy melko vähän. Olen omasta mielestäni kuitenkin onnistunut keräämään monipuolisen ja laajan aineiston, jonka avulla olen pystynyt antamaan kattavan kuvauksen turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneesta lapsesta ja tämän tukemisesta päiväkodissa. Koen tutkimukseni laajentaneen omaa ammatillista tietoisuutta aiheesta ja toivon, että tästä hyötyvät myös muut alalla työskentelevät. Lisäksi tutkimukseni perusteella voin todeta, että turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneista lapsista tarvitaan lisää tutkimustietoa varhaiskasvatuksen kontekstista.

Tutkimukseni on osoittanut sen, kuinka tärkeä aihe on, mutta kuinka vähän se saa painoarvoa varhaiskasvatuksen opinnoissa. Kuten jo aiemmin toin esille, turvattomassa kiintymyssuhteessa traumatisoituneen lapsen käyttäytyminen on moninaista ja samanlaista käyttäytymistä voi esiintyä myös niillä lapsilla, jotka eivät ole kokeneet traumaattisia tapahtumia. Varhaiskasvatuksen henkilöstön on oltava tietoinen lapsen kehityksen kulusta ja reagoida mahdollisiin muutoksiin, jotka näkyvät lapsen käytöksessä ja kehityksessä. Tutkimukseni perusteella koen, että jo varhaiskasvatuksen opinnoissa tulisi opiskelijoille antaa riittävästi informaatiota kiintymyssuhteesta, traumasta ja niiden vaikutuksesta lapsen kehitykseen ja myöhempään elämään. Näin vastavalmistuneillakin varhaiskasvatuksen työntekijöillä olisi valmiudet tunnistaa kiintymyssuhteessa traumatisoituneet lapset ja löytää lapselle sopivat tukikeinot mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja minimoida altistumista psyykkisille häiriöille myöhemmässä elämässä.

OPH:n (2018, s. 20) mukaan ”varhaiskasvatuksen tehtävänä on suojella ja edistää lasten oikeutta hyvään ja turvalliseen lapsuuteen”. Jokaisen lapsen tulee saada tuntee itsensä arvostetuksi ja ainutlaatuiseksi sekä tulla huomioduksi omana itsenään. Jokaisella lapsella on oikeus hyvään ja turvalliseen elämään (OPH, 2018, s. 20). Varhaiskasvatuksen roolia lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaajana ei tule koskaan vähätellä, sillä se voi toimia joillekin lapsille ainoana turvallisena ja korjaavana kokemuksena, jolla on pitkät vaikutukset myöhempään elämään.

Lähteet

- Ahonen, L. (2017). *Haastavat kasvatustilanteet: lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus. Haettu osoitteesta: <https://www.ellibslibrary.com/book/978-952-451-727-0>
- Alijoki, A. & Pihlaja, P. (2017). Pedagogiset rakenteet ja ratkaisut lasten erityisen tuen tarpeiden näkökulmasta. Teoksessa E. Hujala, L. Turja & A. Alijoki (toim.), *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus. Haettu osoitteesta: <https://www.ellibslibrary.com/book/9789523700758>
- Aronen, E. & Suomalainen, L. (2016). Traumaperäiset stressihäiriöt ja sopeutumishäiriöt. Teoksessa K. Kumpulainen, E. Aronen, H. Ebeling, E. Laukkanen, M. Marttunen, K. Puura ... A. Sourander (toim.), *Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria* (s. 336–377). Helsinki: Duodecim.
- Bartlett, J.D. & Smith, S. (2019). The Role of Early Care and Education in Addressing Early Childhood Trauma. *American Journal of Community Psychology*, 64(3–4):359–372.
- Borg, A-M. (2016). Päivähoito ja varhaiskasvatus. Teoksessa K. Kumpulainen, E. Aronen, H. Ebeling, E. Laukkanen, M. Marttunen, K. Puura ... A. Sourander (toim.), *Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria* (s. 463–466). Helsinki: Duodecim.
- Dwyer, J., O’Keefe, J., Scott, P. & Wilson, L. (2012). *A Literature Review – a trauma-sensitive approach for children aged 0–8 years*. Australian Government Department of Families, Community Services and Indigenous Affairs. Haettu osoitteesta <https://static1.squarespace.com/static/5a56b9aa017db276cd76b240/t/5d1ad94ab9d25400016ea70b/1562040655661/A+Trauma+Sensitive+Approach+for+Children.pdf>
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino. Haettu osoitteesta: <https://www.ellibslibrary.com/book/978-951-768-035-6>
- Frost, A., Fain, J., Templeton, S., Durrant, E. & Golding, K. (2013). *Observing Children with Attachment Difficulties in Preschool Settings: A Tool for Identifying and Supporting Emotional and Social Difficulties*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Golding, K. S. (2014). *Hoitava kiintymys – terapeutin vanhemmuus. Käsikirja kasvattajille ja ammattilaisille*. Tampere: PT-Kustannus.
- Gomez, A. M. (2013). *EMDR therapy and adjunct approaches with children: Complex trauma, attachment, and dissociation*. Springer Publishing Company.

- Haravuori, H., Marttunen, M. & Viheriälä, L. (2016). Traumaattiset kokemukset. Teoksessa K. Kumpulainen, E. Aronen, H. Ebeling, E. Laukkanen, M. Marttunen, K. Puura ... A. Sourander (toim.), *Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria* (s. 91–97). Helsinki: Duodecim.
- Hautamäki, A. (2011). Lapsen kiintymyssuhteet ja niiden vaarantuminen. Teoksessa J. Sinkkonen & M. Kalland (toim.), *Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen* (s. 29–69). Helsinki: WSOYpro Oy.
- Kalland, M. (2011). Päivähoito kiintymyssuhdeteorian valossa. Teoksessa J. Sinkkonen & M. Kalland (toim.), *Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen* (s. 147–171). Helsinki: WSOYpro Oy.
- Kanninen, K. & Sigfrids, A. (2012). *Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kauppi, A. & Turunen, T. (2016). Lasten ja nuorten traumapsykoterapia. Teoksessa K. Kumpulainen, E. Aronen, H. Ebeling, E. Laukkanen, M. Marttunen, K. Puura ... A. Sourander (toim.), *Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria* (s. 544–549). Helsinki: Duodecim.
- Keltinkangas-Järvinen, L. (2012). *Pienen lapsen sosiaalisuus*. Helsinki: WSOY.
- Kenardy, J., De Young, A., Le Brocque, R. & March, S. (2011). *Childhood trauma reactions: a guide for teachers from preschool to year 12*. Centre of National Research on Disability and Rehabilitation Medicine. University of Queensland. Haettu osoitteesta https://www.schools.aidr.org.au/media/4605/conrod_childhood-trauma-reactions.pdf
- Kiviniemi, K. (2018). Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus. Haettu osoitteesta: <https://www.ellibslibrary.com/fi/book/9789524518758>
- Koivunen, P-L. & Lehtinen, R. (2016). Kasvu kiikarissa: havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille. PS-kustannus. Haettu osoitteesta: <https://www.ellibslibrary.com/book/9789524519540>
- Lönnqvist, J., Henriksson, M., Marttunen, M., Partonen, T. & Aalberg, V. (2017). *Psykiatria*. Helsinki: Duodecim.
- Mäkelä, J. & Salo, S. (2012). Varhaisen vuorovaikutussuhteen häiriöiden tunnistaminen ja hoitaminen. Teoksessa A. Söderholm & S. Kivitie-Kallio (toim.), *Lapsen kaltoinkohtelu* (s. 260–268). Helsinki: Duodecim.
- Opetushallitus. (2018). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018*. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Haettu osoitteesta

- https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Pihlaja, P. (2018). Sosiaalis-emotionaalinen kehitys ja sen vaikeudet. Teoksessa P. Pihlaja & R. Viitala (toim.), *Varhaiserityiskasvatus*. Jyväskylä: PS-kustannus. Haettu osoitteesta: <https://www.ellibslibrary.com/book/978-952-451-971-7>
- Poijula, S. (2016). *Lapsi ja kriisi: selviytymisen tukeminen*. Helsinki: Kirjapaja.
- Punamäki, R-L. (2010). Kun trauma astuu perheeseen: lasten kehitys sekä selviytymis- ja hoitokeinojen tehokkuus. Teoksessa M. Silven (toim.), *Varhaiset ihmissuhteet: Polku lapsen suotuisaan kehitykseen* (s. 129–147). Helsinki: Minerva.
- Raaska, H., Sinkkonen, J. & Westerinen, H. (2016). Lapsuudessa ja nuoruudessa alkavat sosiaalisen vuorovaikutuksen häiriöt. Teoksessa K. Kumpulainen, E. Aronen, H. Ebeling, E. Laukkanen, M. Marttunen, K. Puura ... A. Sourander (toim.), *Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria* (s. 233–242). Helsinki: Duodecim
- Rusanen, E. (2011). *Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys*. Helsinki: Finn Lectura.
- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasa: Vaasan yliopisto. Haettu osoitteesta https://www.univaasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf
- Salokangas, R. K. R. (2020). *Childhood adversities and mental ill health: Studies on associations between reported childhood and trauma experiences and adult perceived attitudes of others, mental disorders and suicidality*. Turku: University of Turku.
- Silven, M. & Kouvo, A. (2010). Vuorovaikutus, varhainen kiintymyssuhde ja psyykinen hyvinvointi. Teoksessa M. Silven (toim.), *Varhaiset ihmissuhteet: Polku lapsen suotuisaan kehitykseen* (s. 65–89). Helsinki: Minerva.
- Sinkkonen, J. (2018). *Kiintymyssuhteet elämänkaareissa*. Helsinki: Duodecim.
- Sinkkonen, J. & Kalland, M. (2016). Vanhemmuus, kiintymyssuhde ja perhe. Teoksessa K. Kumpulainen, E. Aronen, H. Ebeling, E. Laukkanen, M. Marttunen, K. Puura ... A. Sourander (toim.), *Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria* (s. 75–81). Helsinki: Duodecim.
- Sinkkonen, J. & Korhonen, L. (2015). *Pulassa lapsen kanssa*. Helsinki: Duodecim.
- Soisalo, R. (2012). *Särkyvä mieli – lasten ja nuorten psyykinen oireilu*. Helsinki: Suomen psykologinen instituuttiyhdistys.
- Suokas-Cunliffe, A. & Maaranen, P. (2014). Traumapsykoterapia auttaa varhaisiän kiintymyssuhteessa traumatisoituneita. *Suomen Lääkärilehti* 41/2014.
- Söderholm, A. & Politi, J. (2012). Lapsen laiminlyönti. Teoksessa A. Söderholm & S. Kivitie-Kallio (toim.), *Lapsen kaltoinkohtelu* (s. 76–98). Helsinki: Duodecim.

- Tamminen, T. (2016). Pienten lasten psyykkiset ja varhaisen vuorovaikutuksen häiriöt. Teoksessa K. Kumpulainen, E. Aronen, H. Ebeling, E. Laukkanen, M. Marttunen, K. Puura ... A. Sourander (toim.), *Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria* (s. 194–202). Helsinki: Duodecim.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. Haettu osoitteesta <https://www.ellibslibrary.com/book/9789520400118>
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2012). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Helsinki. Haettu osoitteesta https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- Varhaiskasvatuslaki (540/2018). Haettu osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540#Pidp446439824>
- Välivaara, C. (2010). *Ihmeet tapahtuvat arjessa! Kiintymyssuhteissaan traumatisoituneiden lasten tukeminen varhaiskasvatuksessa*. Pesäpuu ry. Haettu osoitteesta https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2018/03/traumatisoitunut_lapsi_varhaiskasvatuksessa.pdf